

Саздарды колдонуу жана деградациялануу

Традициялык колодонуу, кургатуу, жайыт катары колдонуу

Жайкы жайыт, Сон-кол (Кыргызстан). Фото: Мария Кнюпфер

Жалпы саздарды колдонуу боюнча маалымат

Саздарды традициялык колдонуу бул жердин синимдуулугун жана тушумдуулугун жакшылтыш учун кургатуу. Дуйно жузундогу баардык саздак жерлерден ~20% гана колдонуу учун кургатылган, бирок андагы 0,3% жер бетиндеги катмар жыл сайын CO₂ коп массада чыгарууда. Озгочо секторлор, саздарды кургатуу учун дуйно жузундогу жоопкерчиликтуу, айыл чарбасында ~50%, токой чарбасында ~30% ошондой эле торф ондуруу жана инфраструктура (мисал: шаар жана жол куруу) учун ар бирине ~10% жер кургатылган. Азыркы таптагы айыл чарба тармагындагы жер колдонуу ыкмалары озунун пайда болуусун 4000 жыл мурдагы Месопотамиядан тапса болот, концепциялар жана техникалар бир аз кургак шарттарда онуккон. Кийинки саз колдоонуу тарыхында бул кургак колдонуу формасы нымдуу жерлерге айкалышкан эмес, тескерисинче кургатуу аркылуу ал жерлер колдонуу концепциясына жарайт. Бул «кургатылган сазды гана иштеткенге жакшы» деген парадигма жаралган, ошону менен бирге терен тамырланган жана чечууго оор.

Дончолордун пайда болушу- бул саздын деградацияга учурашынын белгиси, малдын ото коп жайылуусу аркылуу. Эрозия арыкчалары, Тибет. Фото: Мартин Шуманн

Торфтун бузулушу, Кыргызстан – кайта онолбой турган корунуш. Фото: Ханс Йоостен

Образование болотных кочек как показатель деградации торфяного болота из-за перевыпаса

Саздарды кургатуу

Саздарды кургатуу аркылуу кислород мурун дайым суу каныккан торф чойропордо, андагы кислородсуз шарттар аркылуу органикалык углерод сакталат. Жыйынтыкта жердин устунку катмары томондоп, бир жагынан чогул, торфтун суу жоктугунан азайышы, а бир жагынан узгултуксуз аэробтуу торф минералдаштырылып органикалык углеродтор CO₂ аркылуу дегазацияланат. Бул ондуруу ыкмасын сактап калыш учун кургатуу системасын дайым терендетуу керек, анын кесепетинен торфтун жалпы жоготуусуна алпарат же болбосо кургатуу жалгыз чыгым гана алып келиши мумкун.

Егерде бийик тоолордогу саздарды туздон туз кургатканга мумкун болбосо, анда жерди дагы туз же кыйыр деградацияга алып келет. Мисалы, айланада жайгашкан бийиктиктеги токойлорду кыйуу менен эрозияга салым кылып бош жаткан минералдуу жер сазга айланып жана озунун басымы аркылуу торф ныкталат. Бул менен бирге торф мучолору озунун активдуу тешиктерин жоготуп жана суу денгеелинин интенсивдуу озгоруусуно алып келет жана азайган гидраликалык синимдуулуктор жер устундогу акмалар эрозиялуу акмалардын башы менен . саздарды эрозияга алып келиши мумкун.

Олутту саз деградациясы, Тибет. Фото: Мартин Шуманн

Саздак жерлердеги бийик тоолу жайлоолор

Дуйно жузундо бийик тоолордогу мурдагы анчылар жана мал кармаган кочмон коомдор онугушкон. Жайытты ото ашыкча колдонуу проблемасы жайкы жана кышкы жайлоолордун (малды айдоо) алмашысуу менен чечилген. Бийик тоодо саздар жайкы жайыт катары колдонулат, анткени тоодогу шалбаалар кенен чоп осумдуктору менен бийик жерлерде жайгашкан. Колдонулбаган саздагы органикалык жердин котормудуулуну чектелген жана жайыт жолдору биринчи чет жагынан айдаш абдан оор. Мал баскан жерлер саздын устунку катмарын ныктайт жана кийинки жылдары жердин бекемдеп аны мене бирге малдар саздак жерлерге кобуроок жабылышса болот. Жыйынтыкта саз туру кургак мезгилге туруштук бере албаган жана деградацияга озгоролот. Бул малдарды айдоо системасы мин жылдар бою созулат, экстенсивдуу турдо малдын санын жайытка жараша кармашса. Бирок дуйно жузундогу ылдам кобойуучу адамдардын саны малды интенсивдуу багууга отту. Индустриалаштыруу аркылуу бийик тоолордогу жайыттардын басымы кобойгон. Эсте калычу мисал Тибеттеги/Кытайдагы Ruergai-Platea. Боксо тоо 27.460 км² дениз деңгеелинен 3.500-4.000 м бийиктикте сары дарыянын жогору жагында жайгашкан жана алыскы саздак аймактарда 4.733 км² жайылган. 5.000 жыл мурун кочмон калк топоздорду толдотуу аркылуу каарду шарттардагы бийиктерде

жакшы жайгашышкан, боксо тоодогу жайыттарды оздоштуруу мумкун болгон. Боксо тоо саздардын торф стратиграфиясы малды которуу жондомун ишке ашыруу менен ландшафтын 4.500 жылдарга чейинки акыблынын озгорулгонун корсотот. Айланадагы бийиктикте жайгашкан бактардын кыйылышы менен минералдык фрахтардын коп денгеелде саздарга болгон таасири жана трфтордун ныкталышына алып келген. Торфтогу минералдын кобойушу саздардын биринчи деградациясын корсоткон. Жайыт менен бирге боксо тоодогу саздын устунку агышы кобойгон. Кийинки 4.000 жылга аздыр-коптур стабилдуу колдонуу ыкмасы табылган. 1950 жылдарда жолдордун курулушу менен боксо тоо жабылган жана маданият революция мезгилинде кочмондор отурукташууга мажбур болгон. Мындан тышкары Кытайдан келген сургунчулорду ири сут- жана эт ондуруу аймактарды салууга жалдашкан. Ошондон бери саздардын деградациясы каттуу осуудо. Кемиргичтерден кутулуу аркылуу саздардын кургалышы менен жайыттардын тушумдуулугу азайган. Чон аймактар эрозияга учураган. Боксо тоонун коп болугу десертификацияга/ чолдорго учураган . Кытайдын экинчи эн чон дарыя системасына массивдуу турдо сандык жана сапаттык оорчундук пайда болуп, бул суунун сапатынан 100 миллиондогон адамдардын жашоосу коз каранды.

Кыргызстанда бийик тоолуу саздарды пайдалануу тарыхы

Кыргызстанда бийик тоолуу саздарды пайдалануу тарыхый жактан мал чарбачылыгы, негизинен жылкы жана кой, ошондой эле төө, топоз жана эчки баккан көчмөн уруулар менен тыгыз байланыштуу. Жайында талаачылык кылынган кыштоолор аймагы өзгөргөн эмес, ошол эле убакта мал бийик тоого жайлоолорго кайтарылган. Эрте орто кылымда хандыктагы облус көчмөн түрк уруулары тарабынан көзөмөлдөнгөн. 13 жана 14-кылымдардын ортосунда Кыргызстан Монгол үстөмдүгүн астында калган жана жер пайдалануу интенсивдүү жайыт чарбасына которулат, көчмөн маданияты салттуу кийиз боз үйлөрдө уланат. 19-кылымдын ортосунда кыргыз көчмөндөрүнүн аймагы орус падышачылыгына кошулат, мал чарбасы кыскарат жана талаа өсүмдүктөрү жана талаачылык жана бекем калктуу пункттарды жайылтуу алдыңкы планга чыгат. Ошондон тартып жер пайдалануу улам бекемдеп отурду. Октябрь революциясынын жүрүшүндө, ошондой эле кийин социалисттик мезгилде агрардык сектор колхоздордо жана совхоздордо уюштурулган өнөр жай сүт жана эт өндүрүшүнө которулат.

Совет мезгилинде Кыргызстандагы саздар кургак минералдык кыртыштарды сугаруу үчүн сууга ээ болуу үчүн кургатылган. Бүгүнкү күндө саздардын көпчүлүк аймагы – бул жайыт жерлери. Өзгөчө айылдык сүт чарбасы үчүн саздардын жакын аймактары жайыт катары колдонулат, ага күн бою мал жайылып, кечкисин мал кайра кашаага айдалып келинет. Ушунун натыйжасында жайыттарды өтө көп сандагы малды жаюу менен ашыкча пайдалануу жана саздардын олуттуу деградациясы болууда. 20-кылымдын 20 жана 30-жылдары чым көңдү казып алуу менен айылдарда үйдө керектөө үчүн чакан масштабда алектенишкен. Экинчи дүйнөлүк согуш учурунда казып алуу бир аз убакыт жогорулаган. Бүгүнкү күндө чым көңдү казып алуу төмөнкү деңгээлде болууда.

*Бийик тоодогу саздарда бодо малдын жайылуусу, Сон-Кол (Кыргызстан)
Фото: Томас Хайнике*

Контакттары

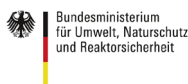
Долбоорду координациялоо:
Проф. Ютта Зейтц
Гумбольдт ат. Университет, Берлин
Айыл чарбасы жана бак өстүрүү факультети
Адистиги: топуракты таануу жана жайгашуу орду жөнүндө окуу
Аллбрехт-Таер-Бер 2, 14195 Берлин
Тел: + 49 (0)30 2093 46486
Email: jutta.zeitz@agrar.hu-berlin.de

Пресса жөнүндө мыйзамдарга ылайык жоопкерчилик:
Себастьян Шмидт
Жаратылышты коргоо боюнча Михаэл Сукков фонду
Эллернхольцштрассе 1/3, 17489 Грайфсвальд
Тел: +49(0)3834 8354210
Email: info@succow-stifung.de

Грайфсвальд, ноябрь 2013. Биринчи чыгарылышы
Экинчилик сырьедон алынган 100% кагазда басылып чыгарылган.

Долбоорго, климатты коргоо боюнча эл аралык демилгенин бөлүгү катары курчап турган чөйрөнү коргоо, жаратылышты коргоо, жана реакторлордун коопсуздугу боюнча федералдык министрствонун Эл аралык кызматташуунун Немес коомчулугунун «Ортоңку жана чыгыш Европада, Россияда жана Борбордук Азиядагы узак мөөнөткө созулган энергетикалык жана климаттык саясат үчүн потенциалды жогорулатуу» долбоорунун алкагында көмөк көрсөтүлүп турат. Изилдөө топуракты жана анын жайгашкан жерин изилдөө боюнча Берлиндеги Гумбольдт ат. Университеттин айыл чарбачылыгы факультетинин, Михаэль Сукков фондунун, Informus ЖЧКсынын, Alaroo лагеринин жана Кыргыз Республикасынын айыл чарба министрлигинин, ошондой эле Кыргыз Улуттук Агрардык Университетинин көмөгү астындагы биргелешкен топ тарабынан жүргүзүлөт.

Gefördert durch:

aufgrund eines Beschlusses
des Deutschen Bundestages

